

ERKIN IQTISODIY ZONALARNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTISION LOYIHALARNI JALB ETISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Tuychiyev Baxodir Nematillayevich

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabining 70411202 – Loyiha boshqaruvi

(Project Management) magistratura mutaxassisligi

sirtqi ta'lim shakli tinglovchisi

Annotatsiya: Erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirishda investision loyihalarni jalb etish tizimini takomillashtirish. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq yoqilg'i energetika va don mustaqilligini ta'minlash, iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, eksport salohiyatini oshirish va import o'rnini bosuvchi mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish uchun ustuvor sohalarni qo'llab-quvvatlash, chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun ochiq eshiklar siyosatini olib borish kabilarga qaratildi. Ushbu maqolada, erkin iqtisodiy hududlar ha investitsiya jalb etish boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish haqidagi fikr va mulohazalar qilinadi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy hududlar, investitsiya, boshqarish, mexanizm, takomillashtirish, tamoyillar, ustuvorlik, loyihalar.

Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarida amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari muhokamasi yuzasidan joriy yil 27-aprel kuni o'tkazilgan yig'ilishda bu masalaga alohida e'tibor qaratilib, tadbirkorlarni qiynab kelayotgan muammo – infratuzilma masalalarini hal etish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berildi.

Davlatimiz rahbarining "Maxsus iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini yana-da rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori erkin iqtisodiy zonalar hududida investitsiya loyihalari o'z vaqtida ishga tushirishga to'sqinlik qilayotgan muammolarning yechimiga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Erkin iqtisodiy zona — bu yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etish, yuqori texnologik ishlab chiqarishni rivojlantirish, zamonaviy raqobatbardosh, import o'rnini bosuvchi, eksportga yo'naltirilgan tayyor sanoat mahsulotini ishlab chiqarishni o'zlashtirishga faol jalb etish maqsadida tashkil etiladigan hududdir. Uni tuzishdan maqsad eng avvalo, mamlakatni yoki alohida olingan hududni strategik rivojlantirishga doir vazifalarini, ya'ni tashqi savdo, umumiy iqtisodiy, ijtimoiy, hududiy va ilmiy-texnik masalalarni hal qilishdan iborat bo'ladi.

Bugungi kunga kelib iqtisodiy nazariya va amaliyotda keng tarqalib ulgurdi. Uning mazmunini talqin qilishda ham turlicha qarashlar mavjudligi mazkur atamaning

tub mohiyatini o'rganish va ochib berishga bo'lgan qiziqishni oshiradi. Jahon bankining Iqtisodiy rivojlanish instituti mutaxassislari tomonidan aniqlanishicha loyiha: birinchidan, maqsadli faoliyat; ikkinchidan, foyda uning xarajatlaridan har doim ortiq bo'ladi; uchinchidan, u cheklangan vaqt va resurslarda qat'iy cheklanganlikka ega bo'ladi. Iqtisodiy rivojlanish kompleks jarayon sifatida o'zini namoyon etadi va bunda mazkur sohada yuksalish bir qancha ko'rsatkichlar: yalpi ichki mahsulot, daromad, foyda, iste'mol darajasi, sog'liqni saqlash, umrning uzunligi, savodlilik, sifatning oshishi va shu kabilar orqali aks ettirilishi mumkin. Shu sababli ham loyiha g'oyasi barcha holatlar uchun bir xil mazmun kasb etmasligi mumkin va loyihani ishlab chiqish va uni baholashni ham yagona namunaviy shakli bo'lishi mumkin emas. O'z navbatida, loyihalar ularning alohida elementlari va ko'rsatkichlarini ifodalovchi bir qator maqsadli tadbirlar, loyihani amalga oshirish va ko'zlangan natijaga erishishga qaratilgan boshqaruv tizimi va boshqalardan tashkil topadi.

Har qanday loyihani amalga oshirish investitsiyalar bilan bevosita bog'liqdir. Shunga ko'ra, hayotda loyihalarning turli-tumanligidan kelib chiqib, unga yo'naltiriladigan investitsiyalarning ham yo'nalishlari, sohalari, manbalari, muddatlari, ishtirokchilari, investorlari, ahamiyati turlicha bo'ladi. Biroq, turli loyihalarga yo'naltirilgan investitsiyalarda shunday umumiylik saqlanib qoladiki, buni anglash maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda O'zbekistonda ham katta hajmdagi investitsiyalarni talab etuvchi davlat Dasturlari amalga oshirilayotganligi barchamizga ayon va bunga qishloq joylarda aholini uy-joylar bilan ta'minlash va ular qurilishini amalga oshirish, sanoatni rivojlantirish, aholi uchun oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, transport va aloqa tizimini rivojlantirish va boshqa (yonilg'i va energetika, mashinasozlik, yo'llarni qurish va ta'mirlash, lokalizatsiya kabilar) davlat sasturlarini misol qilib keltirish mumkin. "Investitsiya loyihasi" tushunchasi 2 xil ma'noda talqin etiladi:

- muayyan maqsadlarga erishish (muayyan natijalarni olish)ni ta'minlovchi qandaydir harakatlar kompleksini amalga oshirishni nazarda tutuvchi ish, faoliyat, chora-tadbir sifatida;

- qandaydir harakat, faoliyatlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy-huquqiy, texnik, hisob-moliyaviy hujjatlar tizimi sifatida. Birinchi holatdagi mazmunga "xo'jalik tadbiri", ish "ishlar yig'indisi", "loyiha" terminlari yaqin hisoblanadi.

Loyihaning amalga oshirilishi ma'lum ichki dinamik va tashqi muhit qurshovida yuz berib, unga ma'lum ta'sirini o'tkazadi. Shu bilan birga, qurilish loyihalarida bino etilayotgan qurilma konstruktsiyalariga tushadigan barcha turdagi statistik va dinamik yuklarni aniqlay olish va hisoblay olish zarurligi kabi, kengroq ko'lamdagi loyihada ham, loyihaga va uning muhitiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan barcha jismoniy, iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy tashkiliy va omillarni aniqlash va hisobga olish muhim,

ma'lum sharoitlarda bunday omillarning har biri loyiha uchun xavfli bo'lib chiqib, uning buzilishiga olib kelishi mumkin. Loyiha atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni ma'lum bir mahsulot ishlab chiqaradigan korxonaga uchun mahsulotni rivjlantirish loyihasi misolida ko'rib chiqish mumkin. Oddiy, uzoq muddat faoliyat tashkilot o'zgarishlar va yangilanish sharoitida talabning yuzaga chiqishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bu esa, natijada loyihaning paydo bo'lishiga olib keladi. Qachonki loyiha haqiqatdan boshlangan bo'lsa, u mustaqil rivojlana boshlaydi. Loyihani amalga oshirish jarayonida uning ishtirokchilari o'z vazifalarini bajarishga e'tibor qaratadilar.

Loyihani amalga oshirish davomida korxonaning ishlab chiqarish, sotish, boshqaruvdagi oddiy hayoti davom etaveradi. Xuddi shu holat loyihaning muhitiga ham tegishli. Bu yerda ham o'zgarishlar yuz berib, ular korxonaga orqali loyihaga ta'sir etadi. Ishlab chiqarishni kengaytirishga qilingan investitsiyalarda tavakkalchilik xavfi yangi ishlab chiqarishga qilingan investitsiyalarga qaraganda pastroq. Ayni paytda samaradorlikni oshirishga qilinadigan investitsiyalar bozor allaqachon qabul qilgan tovarlarning sifatini oshirish, tannarxini kamaytirishni ko'zda tutgani uchun ham, ularda tavakkalchilik xavfi darajasi ikkinchi va uchinchi guruhlar investitsiyalarinikidan ancha past bo'ladi. Xuddi shu kabi davlat boshqaruv idoralari talablarini bajarishga sarflangan investitsiyalarning tavakkalchilik xavfi darajasi ancha kichik hisoblanadi. Loyihalarning turlariga tasniflanish va bo'linmalariga mos ravishda loyihalarni bir-biridan ajratib turadigan bir necha xususiyatlari va odatiy shartlarni ajratish mumkin. Shunga ko'ra, uning quyidagi turlarini bilish zarur. Loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilish jarayoni loyihaning ichki muhitiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillar quyidagilardir: Maxsus tashkillashtirilganlik - loyihaning asosiy ishtirokchilari, huquqlar, taqsimot, javobgarlik va majburiyatlar orasidagi o'zaro aloqani aniqlab beradi hamda loyihani amalga oshirish muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Loyiha ishtirokchilari - loyihani amalga oshirish jarayonida turli xil qiziqishlarni amalga oshirib, maqsad va rag'batga mos ravishda o'z talablarini shakllantiradi va o'zlarining qiziqishlari, qobiliyatlari va loyiha "jalb qilinganlik" darajasi bilan loyihaga ta'sir ko'rsatadi. Loyiha jamoasi -loyihaning "aql markazi", motori va ishni bajaruvchi a'zosi bo'lib, loyihaning rivoji va muvaffaqiyati, ko'p jihatdan. unga bog'liq. Loyiha ishtirokchilarining tarkibi. Ularning roli, loyihaning turi, qurilish ko'lami va murakkabligiga bog'liq holda vazifa va javbgarlikni taqsimlash hamda loyihaning hayotiylik sikli fazalariga bog'liq holda shunday qilib, loyihaning vazifalari bo'yicha uning butun hayotiylik sikli davomida amalga oshirish doimiy bo'lib hisoblanadi, ishtirokchilar tarkibi esa uning roli javobgarlik va majburiyatlarni taqsimlash o'zgarishi mumkin. Bu yerda umum qabul qilingan qattiq reglamentlar yo'q. Quyida loyiha ishtirokchilari va ularning vazifalari sanab o'tilgan.

Tashabbuskor - loyihaning bosh g'oyasi bo'lgan tomon, uning loyihani amalga oshirish bo'yicha boshlang'ich asoslari va takliflari. Tashabbuskor sifatida loyihaning

kelajakdagi ishtirokchilaridan deyarli har qaysi maydonga chiqishi mumkin, lekin, natijada loyihani amalga oshirish bo'yicha ishbilarmonlik tashabbusi loyiha buyurtmachisidan kelib chiqishi kerak. Buyurtmachi - asosiy tomon bo'lib, u loyihani amalga oshirish va uning natijalariga erishishdan manfaatdor. Loyihaning yangi egasi va natijalardan foydalanuvchidir. Buyurtmachi loyihaning asosiy talablari va ko'lamini aniqlab beradi, o'z vositalari yoki jalb qiluvchi investorlar vositalari hisobiga loyihani moliyalashtiradi, loyihani asosiy bajaruvchilari bilan shartnomalar tuzadi. Bu shartnomalar bo'yicha javobgar bo'ladi, loyihaning barcha ishtirokchilari orasidagi o'zaro munosabatlari jarayoni boshqaradi. Loyiha bo'yicha butun jamiyat va qonun oldida javobgar hisoblanadi.

Investor(lar) - loyihaga investorlar kirituvchi tomonlar, masalan, kredit yo'li bilan. Investorlar maqsadi loyihani amalga oshirishdan o'z investitsiyalari bo'yicha maksimal foyda. Agar buyurtmachi va investor bitta shaxs bo'lmasa, unda investor sifatida odatda banklar, investitsion fondlar va boshqa tashkilotlar chiqadi. Investorlar buyurtmachi bilan aloqaga kirishadi, kontraktlar bajarilishini nazorat qiladi va loyihani amalga oshirish bo'yicha boshqa tomonlar bilan hisob-kitoblarni bajaradi. Investorlar loyihaning teng huquqli sherigi va uning mulklari egasi bo'lib, buyurtmachi bilan shartnoma yoki kredit kelishuvi bo'yicha, ularga barcha vositalar to'lanmaguncha, o'z investitsiyalari hisobiga hosil qilinadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni. 2019-yil, 9-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yilga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori
3. "O'zbekiston respublikasida investitsiya muhitini tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni 2018-yil, 1-avgust.
4. Sh.SH. Shodmonov, U.V.G'afurov, "Iqtisodiyot nazariyasi" , T.: - "Fan va texnologiya", 2009 yil
5. Tojiboyeva D. —Iqtisodiyot nazariyasill: 2-kitob: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. -T. «Sharq», 2008, 79-b.